

SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS FARKINDALIĞININ BİLİNİRLİK VE DENEYİMLEME AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ*

The Assessment of Intangible Cultural Heritage Awareness in terms of Familiarity and Experience

Dr. Öğr. Üyesi İmran GÜNDÜZ ALPTÜRKER**
Doç. Dr. Tolga GÖK***
Dr. Hakan ALPTÜRKER****

ÖZ

Bu çalışmada, Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi kapsamında oluşturulan listede Türkiye adına kayıtlı unsurların, “bilinirlik” ve “deneyimleme” açısından farkındalık düzeyini tespit etmek ve farkındalık düzeyine dayanarak kültürel mirasların korunması, sürdürülebilirliği ve gelecek kuşaklara aktarılmasına yönelik öneriler sunulması amaçlanmıştır. Bu çerçevede, literatüre dayalı olarak geliştirilen çevrimiçi anket, 24 Ocak – 28 Mart 2021 tarihleri arasında 20 yaş üzeri Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına uygulanmıştır. Anket soruları sadece “Temsili Liste”de yer alan unsurlardan oluşmaktadır. Türkiye’nin yedi bölgesinden toplam 1550 kişi ankete yanıt vermiştir. Verilerin analizinde, betimsel istatistiklerden ve Önem-Performans Analizinden yararlanılmıştır. Öncelikli olarak, Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi kapsamında oluşturulan listede Türkiye adına kayıtlı on dokuz somut olmayan kültürel miras unsurunun halk tarafından “bilinirlik” ve “deneyimleme” düzeyleri belirlenmiş ve her bir somut olmayan kültürel miras unsurunun farkındalık düzeyi saptanmıştır. Verilerin analizi neticesinde, somut olmayan kültürel miras unsurları Bilinirlik-Deneyimleme matrisinde konumlandırılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, farkındalık düzeyi yüksek olan beş somut olmayan kültürel miras unsuru tespit edilmiştir. Bunlar; “Türk Kahvesi ve Geleneği”, “Karagöz”, “Nevruz”, “İnce Ekmek Yapımı ve Paylaşımı Geleneği: Lavaş, Katırma, Jupka, Yufka” ve “Bahar Bayramı Hıdırellez”dir. Bu unsurların “bilinirlik” ve “deneyimleme” düzeyleri yüksektir ve korunması ve sürdürülebilirliğine yönelik çalışmaların yapılması önem arz etmektedir. “Bilinirlik” düzeyleri yüksek “deneyimleme” düzeyleri düşük olan beş somut olmayan kültürel miras unsurunun ise, kısmi farkındalık düzeyine sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu unsurlar; “Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali”, “Ebru: Türk Kağıt Süsleme Sanatı”, “Dede Korkut-Korkut Ata Mirası: Kültürü, Efsaneleri ve Müziği”, “Mevlevi Sema Törenleri” ve “Aşıklık Geleneği”dir. Bu unsurlar üzerinde yoğunlaşarak geliştirilmesi yönünde çaba sarf edilmesi önemlidir. Geriye kalan dokuz somut olmayan kültürel miras unsurunun ise, hem “bilinirlik” düzeylerinin hem de “deneyimleme” düzeylerinin oldukça düşük olduğu belirlenmiştir. Bu unsurların, toplum tarafından unutulmaması ve yok olmaması için ciddi bir şekilde önlemler alınmasına yönelik çalışmalar yapılması gerekmektedir. Toplumdaki farkındalığı oldukça düşük olan bu unsurlar şunlardır; “Mesir Macunu Festivali”, “Minyatür Sanatı”, “Geleneksel Sohbet Toplantıları (Yaren, Barana, Sıra Geceleri vd.)”, “Geleneksel Çini Sanatı”, “Geleneksel Türk Okçuluğu”, “Meddahlık Geleneği”, “Alevi-Bektaşî Ritüeli Semah”, “Geleneksel Tören Keşkeği” ve “Geleneksel Zekâ ve Strateji Oyunu: Togyzqumalaq, Toguz Korgool, Mangala/Göçürme”dir. Bu bulgulara dayalı olarak, somut olmayan kültürel miras unsurlarının farkındalık düzeylerinin artırılması ve yaşatılması için, medyanın etkin bir şekilde kullanılması, toplumun çocukluk çağından itibaren bilinçlendirilmesi, ilgili kurum ve kuruluşların bu yöndeki etkinlikleri teşvik etmesi ve desteklemesi- nin gerekli olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler

UNESCO, kültür, gelenek, aktarım, önem-performans analizi.

-
- * Geliş tarihi: 12 Nisan 2021 - Kabul tarihi: 24 Kasım 2021
Gündüz Alptürker, İmran; Gök, Tolga; Alptürker, Hakan. “Somut Olmayan Kültürel Miras Farkındalığının Bilinirlik ve Deneyimleme Açısından Değerlendirilmesi” *Milli Folklor* 132 (Kış 2021): 16-31
- ** Mersin Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Mersin/Türkiye, ichimran@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-7445-5081.
- *** Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Turizm ve Otelcilik Yüksekokulu / Selçuk Üniversitesi Silifke-Taşucu Meslek Yüksekokulu Otel, Lokanta ve İkrâm Hizmetleri Bölümü, Bişkek/Kırgızistan, toлга.gok@manas.edu.kg, ORCID ID:0000-0002-9252-9504.
- **** Selçuk Üniversitesi Silifke-Taşucu Meslek Yüksekokulu Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Mersin/Türkiye, alpturker@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-4389-0715.

ABSTRACT

In this study, it is aimed to determine the awareness level of the elements registered in the name of Turkey in the list created within the scope of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, in terms of "recognition" and "experience", and to present suggestions for the safeguarding, sustainability and transmission of cultural heritage to next generations based on the awareness level. In this respect, the online survey developed based on the literature was applied to the citizens of Republic of Turkey aged over 20 between January 24 - March 28, 2021. The survey questions only consist of the elements in the Representative List. A total of 1550 people from seven regions of Turkey responded to the survey. Descriptive statistics and Importance-Performance Analysis were used to analyze the data. As a priority, in the list created within the scope of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, the public awareness and experience levels of nineteen intangible cultural heritage elements registered in the name of Turkey have been determined and the awareness level of each intangible cultural heritage elements has been identified. As a result of the analysis of the data, the intangible cultural heritage elements are located in the Familiarity-Experience matrix. According to the findings obtained as a result of the positioning, 5 intangible cultural heritage elements with a high level of awareness were identified: "Turkish Coffee and Tradition", "Karagöz", "Nevruz", "Flatbread Making and Sharing Tradition: Lavash, Katırma, Jupka, Yufka" and "Spring Festival Hıdırellez". The "familiarity" and "experience" levels of these elements are high and it is important to carry out studies for their safeguarding and sustainability. It has been determined that five intangible cultural heritage elements with high "familiarity" levels and low "experience" levels have a partial awareness level. These elements are; "Kırkpınar Oil Wrestling Festival", "Marbling: Turkish Paper Decoration Art", "Dede Korkut-Korkut Ata Heritage: Culture, Legends and Music", "Mevlevi Sema Ceremonies" and "The Tradition of Minstrelsy". It is important to concentrate on these elements and make an effort to develop them. It has been determined that the remaining 9 intangible cultural heritage elements have very low levels of both "familiarity" and "experience". It is necessary to take serious measures to ensure that these elements are not forgotten and disappeared by the society. These elements with very low awareness in the society are as follows; "Mesir Macunu Festival", "Miniature Art", "Traditional Conversation Meetings (Yaren, Barana, Sira Nights etc.)", "Traditional Tile Art", "Traditional Turkish Archery", "Meddah Tradition", "Alevi-Bektashi Ritual Semah", "Traditional Ceremonial Keskek" and "Traditional Intelligence and Strategy Game: Togyzqumalaq, Toguz Korgool, Mangala/Göçürme". Based on these findings, in order to increase the awareness level of intangible cultural heritage elements and to keep them alive, it is thought that it is necessary to use the media effectively, to raise awareness of the society from childhood, and the state to encourage and support activities in this direction.

Keywords

UNESCO, culture, tradition, transmission, importance-performance analysis.

Giriş

Folklor ürünlerinin insanlık tarihi kadar eski olan rolü, kurgusu, işlevi modern zamanlarda "kimlik inşasında" önemli bir rolü olan politik bir form kazanmıştır. Ekonomik ve siyasi gücü baskın olan kültürler küreselleşme, dijital pazar ve kültür endüstrisi gibi nedenlere bağlı olarak diğer kültürler üzerinde baskın hâle gelirken UNESCO'nun 17 Ekim 2003 tarihli 32. Genel Konferansı'nda kabul edilen "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi" ile somut olmayan kültürel mirasın da (SOKÜM) tıpkı maddi ve doğal miras alanları gibi var olduğuna ve değerli olduğuna dikkat çekilmiştir.

Bu bağlamda da toplumların kimliklerinin bir parçası olan, "yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalan" aynı zamanda da "doğal ve sosyal bağlam içerisinde hâlâ yaşayan ve uygulanan pratikleri" kapsayan somut olmayan kültürel miras unsurlarının korunması gerektiğinin vurgusu yapılmıştır. Dolayısıyla korumanın tam olarak nasıl gerçekleşeceğine ilişkin literatürde pek çok çalışma yer almış ve (Oğuz 2013; Ekici 2004; Ersoy 2014; Ölçer Özünel 2013; Metin Basat 2013, Yıldız 2020; Gürçayır Teke 2018; Aral 2018) sürdürülebilir kalkınma ilkeleri çevresinde bütünsel yaklaşımlarla, bağlamından kopartılmadan "yayarak" ve "yaşatarak" bir korumanın mümkün olacağı ortaya konulmuştur. Somut olmayan kültürel miras unsurlarının korunabilmesi için yaşatılması,

yaşatılması için de “farkında olunması” gerektiği gerçeğinden yola çıkılarak Türkiye genelinde yapılan bu çalışmada somut olmayan kültürel miras unsurlarının farkındalığı üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır. Sözleşmenin amacına ulaşmasında anahtar kavramlardan biri olan “farkındalık” kültür aktarımının sağlanması sürecinin ilk basamağı ve nirengi noktasıdır.

Sosyal bilimler içinde yer alan pek çok disiplin için de önemli bir kavram olan “farkındalık” dikkatin isteyerek ve yargısızca anlık deneyimlerin akışına yöneltilmesidir (Çatak ve Ögel 2010: 86, Kabat-Zinn 2003: 145) ve üstbilişsel işleme sürecinin hâkim olduğu farkındalık; duygu düzenleme, dikkat düzenleme, maruz bırakma gibi aşamaları içermektedir (Çatak ve Ögel 2010: 86-88). Bu bağlamda istemli ve yargısız bir yönelim için de sürdürülmesi istenen geleneğe ilişkin olumlu düşüncelere sahip olma gerekliliğinden bahsetmek olanaklıdır. Edward Shils’e göre; aydınlanma ile beraber bireylerin ve toplumların hayatlarını düzenlemesi gereken kuralların doğru kaynakları olarak akıl ve bilimin tanımlanmasıyla “gelenek de eleştiriye maruz kalmıştır”. Bilimsel bilginin geleneksel bilgiye tezat olduğu düşüncesi neticesinde duyuların tecrübesine ve rasyonel eleştiriye dayanan bilimsel prosedür, yaşlıların otoritesi temelinde benimsenen bilgiye tezat teşkil etmiştir. Bu düşünce, modern dönemde belirli geleneksel inançları ve genelde geleneği gözden düşürmüştür. Bilgisizlik ve geleneksellik birbiriyle bağlantılı hâle gelerek inancın temeli olarak geleneğin eleştirisi cehalete duyulan nefretle birleşmiştir (Shils 2003: 103). “Bu yüzyıl içinde geleneğin miras alınan en kötü şey olduğu, fakat kusursuz bir toplumun oluşumunun olanaklı olduğu ve miras alınmış kurumların daha iyi bir şey uğruna baştan sona revizyona tabi tutulma ve iskartaya çıkarılma ihtiyacı içinde oldukları düşünülmüştür” (Shils 2003: 101). Bu bağlamda “bilimsel bilgi” ve “geleneksellik”, “cehalet” birbirine “karşı bir duruş” ortaya koymuştur. Bu karşı duruş da duygu düzenleme sürecine ket vurmuş, dikkat düzenleme durumunu olumsuz etkilemiştir. Geleneksel olandan ziyade “modern” ve “çağdaş” olana yönelimin geldiği bir süreç başlamıştır. Elbette sanayileşme, kentleşme, göç gibi toplumsal hayatta farklılaşmayı getiren olgular da bu sürecin paydaşlarındandır; ki Smelser bu bağlamda modernleşmeyi ekonomik gelişmeyle ilişkilendirerek “gelenekselden bilimsel temelli teknolojiye”, “kendi kendine yetenden ticari tarıma”, “hayvan gücünden makine gücüne” ve “çiftlik ve köyden şehir merkezlerine” (1968: 126, Waters 2008: 453-454’ten) doğru yaşanan dönüşümler neticesinde yeni bir toplumsal yapı meydana geldiğini ifade eder. 18. yüzyılın sonlarına doğru ise günümüzdeki kullanımına yakın bir şekilde ortaya çıkan “kültür” kavramı ile geleneksel olana bilişsel bakış açısı alma ya da sosyal psikoloji bağlamında yönelimden bahsetmek mümkündür. “Bilgileri, inançları, sanatı, ahlakı, hukuku, gelenek ve görenekleri, insanın toplumun bir üyesi olarak edindiği bütün becerileri ve alışkanlıkları kapsayan bir bütün” (Tylor, 1891: 54) olan kültür, toplumsal ağırlıklı bir kavramdır ve toplumsal olan da iletişime dayalıdır. Dolayısıyla kültür yaşlı ve genç kuşağın iletişim hâlinde oldukları ortamlarda kuşaktan kuşağa aktarımı olanaklı kılmaktadır. Nihayetinde “insanlar sosyal bir ağ içerisinde” yer alır (Danış 2006: 46) ve bio-psiko-sosyal yönleri ile kültürel bir varlık olan insan, içinde bulunduğu çevresel sistemlerden etkilenir (Ashman ve Hull 1999: 15) ve çevre içerisindeki diğer insan ve sistemlerin birbirleri üzerinde etkileri vardır. Bu etkileşim/aktarım sürecinde tabi ki bireyler, gruplar, topluluk ve sivil toplum kuruluşları, eğitim kurumları ve kitle iletişim kurumları gibi pek çok aktör bulunmaktadır. Fakat somut olmayan kültürel miras listesinde yer alan “Alevi-Bektaşî ritüeli semah”, “Kırkpınar yağlı güreş festivali”, “mesir macunu festivali”, “geleneksel sohbet toplantıları” gibi kimi miras unsurlarının icralarının fiili olarak belirli bölgelerde ya da gruplar arasında icra edilmeleri gibi nedenlerden

dolayı, bu kültürel miras unsurlarının farkındalığının Türkiye genelinde sağlanmasında medyayı aktif bir şekilde kullanmayı, medya dolayısıyla bu miras unsurlarının sunumunu yapmayı gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda farkındalık oluşturma sürecinin bir diğer önemli basamağı olan “maruz bırakma” aşamasında sosyal medya, medya, tüketim davranışları, pazarlama stratejileri gibi pek çok aktörü olan araçlarla somut olmayan kültürel miras unsurlarının sunumu yapılmalıdır. Sözleşmeye bağlı uygulama yönergesinin 105/a, 110, 111, 112, 113 maddeleri de bu süreçte medyanın aktif kullanılmasının gerekliliğine vurgu yapmaktadır. İlgili maddelerde yerel ve ulusal düzeyde farkındalığın artırılması için her türlü medyanın kullanılarak halkın SOKÜM’ün önemi ve onu tehdit eden tehlikeler hakkında bilgilendirilmesi; yönergenin 118. maddesinde de SOKÜM’ün daha iyi görünürlüğünü sağlamak ve yerel, ulusal ve uluslararası düzeylerde öneminin farkındalığını sağlamak için uluslararası düzeyde her türlü medyanın kullanılması hususu ifade edilmektedir (ICH- Operational Directives, 2020).

McCombs ve Shaw tarafından geliştirilen “Gündem Belirleme Kuramı”, kitle iletişim araçlarının gündem belirleme yoluyla toplumun gündemini oluşturduğu görüşüne dayanmaktadır (Dearing ve Rogers 1996: 8). Kuramın dayandığı temel ilkelerden birisi, medyanın belirli konuları gündeme taşıyarak toplumun o konular hakkında bakış açısını etkilemesidir. Bu etkinin ilk aşaması “farkındalık yaratma” şeklinde olurken bir sonraki aşaması toplumun o konu hakkında “bilgi edinme” düzeyinde olmaktadır. (McCombs and Shaw 1980: 74’ten akt.: Yüksel 2007: 577). Gündem belirleme ile toplumun dikkatinin çekilmesi ve farkındalık oluşturulması mümkündür ki nihayetinde “Gerçek dünya dostlarımız, tanıdıklarımız, çevremizdeki insanlar ile bir araya gelip iletişim kurduğumuz ve fikir alışverişinde bulunduğumuz dünya olurken medya dünyası genellikle daha fazla deneyim ve bilgi almak için başvurulan ve kitle iletişim araçları ile donatılmış sanal dünyadır.” (Kutoğlu 2005: 62) ve medyanın “hangi konu hakkında konuşacağımızı” belirlemeye muktedir bir güç olduğu da ortadadır. Yanı sıra medyanın gündem belirleme rolüne ilişkin tartışılan bir diğer husus da “konu hakkında ne söyleyeceğimizi” belirleyen bir güç olup olmadığıdır. Bu bağlamda kültürel miras unsurlarının politik, ekonomik ve kimlikle ilgili konuları gündeme getirirken tabi ki takınacağı tavır da bu amaca hizmet etme sürecinde belirleyici olacaktır.

Nitekim Ahmet Erman Aral “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Temsil ve Tescili Hakkında Medyadaki Tartışmalar” adlı çalışmasında topluluklar arası bilgi paylaşımı ve farkındalık yaratma hususunda, sözleşmeye bağlı uygulama yönergesinde, medyanın rolüne ilişkin maddelere atıfta bulunmuştur; lakin daha kolay biçimde ve daha fazla izleyici ya da takipçiye ulaşma kaygısıyla medyanın bazı hassasiyetleri kullanarak, diplomatik ya da politik, riskli unsurlara odaklanarak korunması gereken unsurları bağlamı dışında değerlendirmesi nedeniyle Sözleşme’nin içeriği ve savunduğu ilkeler arasındaki uyumsuzluğa dikkat çeker (2019: 320).

Bu bağlamda Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi kapsamında oluşturulan listede Türkiye adına kayıtlı unsurların farkındalık düzeyini belirleme amacıyla ortaya konan bu çalışmanın katılımcılarının Türkiye geneli, 20 yaş üstü ve çevrimiçi anket uygulamasına katılabilecek teknoloji kullanma becerisine sahip kişiler olması nedeniyle; aktarım sürecinde tabi ki bireyler, gruplar, topluluk ve sivil toplum kuruluşları, eğitim kurumları ve kitle iletişim kurumları gibi pek çok aktörü bulunmasına rağmen medyanın etkinliğini ön plana çıkarmaktadır. Çalışmada, belirlenen farkındalık düzeyleri ile Türk toplumunun hangi SOKÜM unsurlarını çok iyi tanıdıkları, hangileri için ciddi anlamda çaba sarf edilerek farkındalığın artırılması için çalışılması gerektiği ortaya konulmaktadır.

Geleneğin Sözleşme ile Korunması: UNESCO ve Somut Olmayan Kültürel Miras

Küreselleşmeyle birlikte “hem dünyanın sıkışması hem de bütün olarak dünya bilincinin yoğunlaşması bir başka ifade ile bireysel fenomenolojilerin, bütün dünyaya, dünyanın yerel ya da ulusal kısımlarına daha fazla hitap etmesi” (Waters 2008: 471) tartışılmaya başlanır. Tüketim tercihleri, kitle iletişim araçları gibi görünürdeki kültürel olguların yanı sıra kültürel zevklerin küreselleşmesi bağlamında değerlendirilir (Waters 2008: 472) ve dünyanın tek bir sistem olarak yeniden kurulması olasılığı yükselir. Tek sistemin gelecekte, küreselleşmeyle birlikte, küresel popüler kültürün iletişim ve ulaşım araçlarıyla “yerel” ve “ulusal” bellekleri yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bıraktığı bir süreç başlar. Bu bağlamda bilindiği üzere, sanayileşme, kentleşme, teknoloji, yeni sanat ve bilgi alanındaki hızlı dönüşümle birlikte kültürlerin gelecek kuşaklara aktarılma kaygısının ilk faaliyetleri 18. yüzyıla kadar uzanmaktadır. İngiltere’de Ossian akımı ile başlayıp Romantizm akımıyla hız kazanan, Herder, Grimm Kardeşler, W. J. Thoms, E. Lönnrot, Ziya Paşa ve Ziya Gökalp gibi önemli temsilcilerin öncülüğünde ve dünya genelinde “derleme”, “inceleme” “arşivleme”, “müzeleme” gibi aşamalardan oluşan bir folklor hareketi başlar (Oğuz 2009: 3).

Ayrıca, yaşanan iki büyük dünya savaşı neticesinde de ekonomik ve siyasi alandaki gelişme/önlemlerle dünya genelinde sürekli barışın sağlanamayacağı, bu sürecin ancak kültür, eğitim ve bilim yoluyla mümkün kılınacağı sonucu ortaya çıkar. Bu bağlamda bu amacı gerçekleştirmek üzere 4 Kasım 1946 yılında 192 ülkenin taraf ve Türkiye’nin de üyesi olduğu uluslararası bir teşkilat olan UNESCO kurulur. UNESCO kelimesi “United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization” kelimelerinin baş harfleri alınarak oluşturulmuş ve dilimizde “Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü” olarak karşılanmaktadır (UNESCO 2021a; Oğuz 2009: 9).

Tektipleşen/tektipleşme riski ile karşı karşıya kalınan yeni dünya düzeninde ortak bir evrensel uzlaşma teşkilatı olarak değerlendirebileceğimiz UNESCO, kurulduğu tarihten itibaren somut olmayan kültürel mirasın korunması için 1972 yılında “Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi”, 1973 yılında “Bolivya Deklarasyonu”, 1989 yılında “Geleneksel ve Popüler Kültürün Korunması Tavsiye Kararı”, 1994 yılında “Yaşayan İnsan Hazine Programı”, 1997/1998 yıllarında “İnsanlığın Sözlü ve Somut Olmayan Başyapıtları” ve 2003 yılında da “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi”ni kabul etmiştir (Oğuz 2009: 5). Sözleşmeye göre, “Somut olmayan kültürel miras, toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler -ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekanlar- anlamına gelir.” şeklinde tanımlanmıştır (UNESCO, 2003). Bilindiği üzere somut olmayan kültürel mirasın sözleşmede yer alan; “somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasında taşıyıcı işlevi gören dille birlikte sözlü gelenekler ve anlatımlar”, “gösteri sanatları”, “toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şölenler”, “doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar”, “el sanatları geleneği” olmak üzere kapsadığı beş temel alan vardır (UNESCO 2021b; Oğuz 2009: 155). Bu beş temel alandan ulusal envanter hazırlanarak bunlar düzenli olarak güncellenerek somut olmayan kültürel mirasın tespiti ve dolayısıyla korunması için başlangıç tedbirleri alınmaktadır (UNESCO 2021b; Oğuz 2009: 154). Sözleşmeye göre “koruma” terimi, “somut olmayan kültürel mirasın yaşayabilirliğini güvence altına alma anlamına gelir; buna kimlik saptaması, belgeleme, araştırma, muhafaza, koruma, geliştirme, güçlendirme ve özellikle okul içi ya da okul dışı eğitim aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarma olduğu kadar, bu kültürel mirasın değişik yanlarının canlandırılması

dâhildir” (UNESCO, 2003). Korumanın önemli bir parçası ulusal envanter listesidir ve ulusal envantere giren unsurlardan oluşan üç UNESCO listesi de uluslararası farkındalığın sağlanmasında büyük öneme sahiptir.

Bu bağlamda da UNESCO’nun 2003 Sözleşmesi kapsamında oluşturulan “İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi”ne Türkiye adına kayıtlı olan “Meddahlık Geleneği” (2008), “Mevlevi Sema Törenleri” (2008) “Âşıklık Geleneği” (2009), “Karagöz” (2009), “Nevruz” (Azerbaycan, Hindistan, İran, Kırgızistan, Özbekistan ve Pakistan ile ortak dosya) (2009), (2016 yılında dosya Afganistan, Azerbaycan, Hindistan, Irak, İran, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Pakistan, Tacikistan ve Türkmenistan katılımı ile genişletilmiştir.) “Geleneksel Sohbet Toplantıları” (Yaren, Barana, Sıra Geceleri ve diğer) (2010), “Alevi-Bektaşî Ritüeli Semah” (2010), “Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali” (2010), “Geleneksel Tören Keşkeği” (2011), “Mesir Macunu Festivali” (2012), “Türk Kahvesi ve Geleneği (2013), “Ebru: Türk Kâğıt Süsleme Sanatı” (2014), “İnce Ekmek Yapımı ve Paylaşımı Geleneği: Lavaş, Katırma, Jupka, Yufka” (Azerbaycan, İran, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye ile ortak dosya) (2016), “Geleneksel Çini Sanatı” (2016), “Bahar Bayramı Hıdırellez” (Makedonya ile ortak dosya) (2017), “Dede Korkut-Korkut Ata Mirası: Kültürü, Efsaneleri ve Müziği” (Azerbaycan ve Kazakistan ile Ortak Dosya) (2018), “Geleneksel Türk Okçuluğu” (2019), “Minyatür Sanatı” (Azerbaycan, İran ve Özbekistan ile ortak dosya) (2020), “Geleneksel Zekâ ve Strateji Oyunu: Togyzqumalaq, Toguz Korgool, Mangala/Göçürme” (Kazakistan ve Kırgızistan ile Ortak Dosya) (2020) olmak üzere on dokuz tane somut olmayan kültürel miras unsuru kaydedilmiştir (UNESCO 2021c).

Bir başlangıç aşaması olan “tespit”ten sonra ise somut olmayan kültürel mirasın sürdürülebilir bir biçimde korunması ve yaşayabilirliğinin güvence altına alındığı süreç yer almaktadır (UNESCO 2021b; Oğuz 2009: 156). Bu sürecin de bireyler, gruplar, topluluk ve sivil toplum kuruluşları, eğitim kurumları ve kitle iletişim kurumları gibi farklı paydaşları vardır. Bu bağlamda da bu çalışmada paydaşlardan birini oluşturan “birey” üzerinden bir okuma denemesi, bireysel farkındalığın tespiti yapılarak diğer paydaşların sürece katılımına, bireylerin daha nitelikli bir bakış açısı geliştirilmesi ve farkındalığın artırılmasındaki rollerine ilişkin bir değerlendirilmede bulunulacaktır.

Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmanın amacı, Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi kapsamında oluşturulan listede Türkiye adına kayıtlı unsurların farkındalık düzeyini belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda bu unsurların bilinirlik ve deneyimlenme düzeyleri araştırılmıştır. UNESCO’nun 2003 Sözleşmesi kapsamında oluşturulan “İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi”ne Türkiye adına kayıtlı olan on dokuz unsurun, araştırmanın katılımcıları tarafından bilinirlik ve deneyimlenme durumları yöneltilen sorulara verilen cevapların analizine dayanarak tespit edilmiştir. Analiz sonucunda, hangi unsurun farkındalık düzeyinin yüksek hangisinin düşük olduğu net olarak ortaya konulmuştur. Bu unsurların farkındalık düzeyini belirlemek amacıyla kullanılan ve Martilla ve James (1977) tarafından geliştirilen Önem-Performans Analizi (Important-Performance Analysis) ilk olarak Gök (2020) tarafından Bilinirlik-Deneyimleme Analizi (Familiarity-Experience Analysis) şeklinde uyarlanmış ve bu analiz yönteminin Kırgızistan’ın kültürel miras farkındalığının tespitinde yararlanılmıştır. SOKÜM farkındalığına ilişkin somut verilerin elde edilmesi sayesinde özellikle hem bilinirlik hem de deneyimleme açısından farkındalığı düşük ve kaybolmaya yüz tutmuş unsurların farkındalık düzeylerinin artırılmasına ve gelecek kuşaklara aktarılmasına yönelik neler yapılabileceği de bu çalışma ile ortaya konmaktadır. Daha önceki çalışmalar ince-

lendiğinde, Akkuş (2020) tarafından Türkiye’deki SOKÜM unsurlarının “bilinirlik” ve “deneyimleme” düzeylerini belirlemek amacıyla üniversite öğrencilerine yönelik yaptığı bir çalışmaya rastlanmaktadır. Diğer araştırmalar ise, daha çok bölgesel kültürel değerlerin “bilinirlik” ve “deneyimleme” açısından farkındalık düzeyini belirlemeye yönelik çalışmalardır (Akpırınç ve Mancı 2019; Akkuş vd. 2015). Türkiye’nin SOKÜM unsurlarının farkındalık düzeyini Önem-Performans Analizi ile net olarak ortaya koyan Türkiye genelinde yapılmış çalışmalara literatürde rastlanılmamaktadır. Bu çerçevede, SOKÜM unsurlarının önemini ortaya koymak için “Türkiye’nin SOKÜM unsurlarına ilişkin halkın bilinirlik ve deneyimleme açısından farkındalık düzeyleri nedir?, Türkiye’nin SOKÜM unsurlarının farkındalık düzeylerini artırmak ve gelecek nesillere aktarmak için neler yapılmalıdır?” sorularına bu çalışmada yanıt aranmıştır.

Araştırmanın evrenini, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olup 20 yaş üzerindeki kişiler oluşturmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından hazırlanan Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçlarına göre, 31.12.2020 tarihi itibarıyla Türkiye’de 20 yaş ve üzeri toplam 58 milyon 316 bin 011 kişi yaşamaktadır. Araştırmada evrenin tamamına ulaşılmasının maliyet ve zaman bakımından mümkün olmadığı görülmüştür. Bu nedenle evrenin büyüklüğü dikkate alındığında %5 hata payı ile örneklem olarak en az 384 kişiye ulaşılması yeterli görülmektedir (Saruhan ve Özdemirci, 2013:182). Tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemi ile 24 Ocak – 28 Mart 2021 tarih aralığında çevrimiçi anket yardımıyla veriler toplanmıştır. Sosyal medyanın etkin kullanımı sayesinde hazırlanan çevrimiçi anketin uygulanması sonrasında 1.550 kişiden geri dönüş sağlanmıştır. Araştırma, ülkenin tamamını temsil etmesi için Türkiye’nin 7 bölgesinde de gerçekleştirilmiştir. Çalışmada ankete katılan 1550 kişinin 20 yaş üstü ve çevrimiçi anket uygulamasına katılabilecek teknoloji kullanma becerisine sahip kişilerden oluşması nedeniyle internet erişimi ya da bu yeterliliği olmayan kişiler çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Pandemi sürecinde olunması sebebiyle nitel ya da yüz yüze bir anket çalışması gerçekleştirilemediği için çalışmada kullanılan soru formu sosyal medya hesaplarından gerçekleştirilen bir ankete dayanmaktadır. Dolayısıyla sosyal medya kullanıcısı olmayan ya da interneti olmayan kişilerin çalışmanın kapsamı dışında tutulması, çalışmanın sınırlılığı olarak değerlendirilebilir.

Verilerin toplanması amacıyla literatürden yararlanarak geliştirilen anket kullanılmıştır. Üç bölümden oluşan anketin, birinci bölümünde demografik sorulara (Cinsiyet, medeni durum, yaş ve eğitim durumu), ikinci ve üçüncü bölümlerde SOKÜM unsurlarının bilinirlik ve deneyimlenme düzeylerini belirlemeye yönelik sorulara yer verilmiştir. SOKÜM unsurlarının bilinirlik ve deneyimlenme düzeyini belirlemek için Gök (2020) ve Akkuş vd. (2015) tarafından kullanılan “Kültürel Miras Bilinirlik Ölçeği” ve “Kültürel Miras Deneyimleme Ölçeği” Türkiye’nin SOKÜM unsurlarına uyarlanmıştır. Her iki ölçek, Likert türünde 5’li aralıklı (Interval) ölçek olarak tasarlanmıştır. “Kültürel Miras Bilinirlik Ölçeği”nde yer alan her bir SOKÜM unsuruna katılımcıların “1: Hiç bilmiyorum, 2: Kısmen biliyorum, 3: Orta düzeyde biliyorum, 4: İyi biliyorum, 5: Çok iyi biliyorum” şeklinde cevap vermeleri istenmiştir. “Kültürel Miras Deneyimleme Ölçeği”nde ise her bir SOKÜM unsurunu katılımcıların ne düzeyde deneyimlediklerini belirlemek için “1: Hiç, 2: Nadiren, 3: Ara sıra, 4: Sıklıkla, 5: Her zaman” cevap kategorileri kullanılmıştır.

Ölçeklerin güvenilirliğini belirlemek amacıyla yapılan test sonucunda her iki ölçeğin iç tutarlılık katsayıları 0,931 olarak tespit edilmiştir. Bu katsayının 0,80 üzerinde olması ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir (Kayış, 2016:405). Ayrıca

“Kültürel Miras Bilinirlik Ölçeği”ni oluşturan ifadelerin madde toplam korelasyon değerlerinin 0,490 ile 0,734 arasında değiştiği, “Kültürel Miras Deneyimleme Ölçeği”nde yer alan ifadelerin madde toplam korelasyon değerleri ise 0,436 ile 0,726 arasında değiştiği ve her iki ölçekte de negatif yönlü bir değer olmadığı tespit edilmiştir. Madde toplam korelasyon değerlerinin en az 0,25 olması ölçeklerin güvenilirliği açısından bir başka önemli husustur (Kayış, 2016:412-413). Anket uygulanmadan önce ölçeklerin geçerliği açısından 30 kişi üzerinde ön test yapılmıştır. Yapılan ön test sonucunda anket soruları yeniden gözden geçirilmiş ve anlaşılmayan ifadeler düzeltilmiştir. Ayrıca soruların geliştirilmesinde uzman görüşlerinden de yararlanılmıştır.

Verilerin analizinde öncelikli olarak betimsel istatistiklerden frekans, yüzde, aritmetik ortalama ve standart sapma değerlerine başvurulmuştur. İkinci aşamada ise SPSS İstatistik paket programı yardımıyla “Önem-Performans Analizi” gerçekleştirilmiştir.

Önem-Performans Analizi

Martilla ve James (1977) tarafından geliştirilen Önem-Performans Analizi, işletmelerin sundukları ürünlerin müşteri memnuniyeti açısından verimliliğini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Böylece ürünlerin hangi niteliklerinin güçlü veya zayıf olduğu ortaya konulmaktadır. Bu analiz ile tüketicilerin ürünlere ilişkin verdikleri önem öncelikli olarak sorgulanmaktadır. Sonrasında ise, ürünlerin performansları incelenmektedir. Önem ve performans dair elde edilen verilerin (Aritmetik ortalama ve medyan değerleri) analizi sonucunda Önem-Performans matrisinde konumlandırılması ile hangi ürünlerin elde tutulması, üretilmeye devam edilmesi veya geliştirilmesi, hangilerinin gözden çıkarılarak üretiminin durdurulması yönünde kararlar verilebilmektedir. Önem-Performans Analizi sonucu elde edilen bulgular matriste (Şekil 1) 4 başlık altında konumlanmaktadır. Bunlar (Martilla ve James, 1977:78; Albayrak ve Caber, 2011:629; Tekin vd. 2014):

I. Alan (Korunması gerekenler): Bu alanda konumlanan ürünler hem önem hem de performans düzeyleri yüksek olarak değerlendirilmektedir.

II. Alan (Yoğunlaşılması gerekenler): Bu alanda konumlanan ürünler ise önem düzeyi yüksek performans düzeyi düşüktür.

III. Alan (Düşük öncelikliler): Önem ve performans düzeyleri düşük olan ürünler bu alanda konumlanmaktadır.

IV. Alan (Olası aşırılıklar): Tüketiciler tarafından performansı yüksek algılanan fakat önem verilmeyen ürünlerin konumlandığı alandır.

ÖNEM	II. ALAN	I. ALAN
	Yüksek Önem Düşük Performans (Yoğunlaşılması Gerekenler)	Yüksek Önem Yüksek Performans (Korunması Gerekenler)

III. ALAN	IV. ALAN
Düşük Önem Düşük Performans	Düşük Önem Yüksek Performans
(Düşük Öncelikler)	(Olası Aşırılıklar)

PERFORMANS**Şekil 1. Önem – Performans Matrisi****Bulgular**

Araştırmaya katılanların demografik bilgileri (Tablo 1) incelendiğinde öne çıkan bulgular şöyledir; katılımcıların %55,6’sı erkek; %37,4’ü 30-39 yaş arasında; %61,5’i evli; yarısından fazlası (%52,5) üniversite lisans mezunu; %24’ü 5.001-7.500 TL arası hane gelirine sahip ve %37,2’si Akdeniz Bölgesi’nde yaşamaktadır.

Tablo 1. Katılımcılara İlişkin Demografik Bulgular

Demografik Özellikler		f	%
Cinsiyet (n=1550)	Kadın	688	44,4
	Erkek	862	55,6
Yaş (n=1548)	20-29 arası	412	26,6
	30-39 arası	579	37,4
	40-49 arası	364	23,5
	50-59 arası	153	9,9
	60 ve üzeri	40	2,6
Medeni Durum (n=1550)	Evli	953	61,5
	Bekâr	597	38,5
Eğitim Durumu (n=1550)	İlkokul	8	0,5
	Ortaokul	9	0,6
	Lise	68	4,4
	Ön lisans	213	13,7
	Lisans	814	52,5
	Yüksek lisans	269	17,4
Hane Halkı Geliri (n=1550)	Doktora	169	10,9
	2500 TL ve altında	163	10,5
	2501-5000	327	21,1
	5001-7500	372	24,0
	7501-10000	321	20,7
Coğrafi Bölge (n=1544)	10001 ve üzeri	367	23,7
	Marmara Bölgesi	217	14,1
	İç Anadolu Bölgesi	412	26,7
	Ege Bölgesi	76	4,9
	Akdeniz Bölgesi	575	37,2
	Karadeniz Bölgesi	157	10,2
	Doğu Anadolu Bölgesi	50	3,2
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	57	3,7	

Kültürel Miras Farkındalığına İlişkin Bilinirlik-Deneyimleme Analizi

Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi kapsamında oluşturulan listede Türkiye adına kayıtlı unsurlara ilişkin halkın farkındalık düzeyini belirlemek amacıyla verilerin analizinde kullanılan Önem-Performans Analizi, Bilinirlik-Deneyimleme Analizi şeklinde uyarlanarak uygulanmıştır. Öncelikli olarak farkındalık düzeyini belirlemek için her bir SOKÜM unsuruna ait “bilinirlik” ve “deneyimleme” düzeyi belirlenmiştir. Tablo 2’de görüldüğü gibi, “bilinirlik” ve “deneyimleme” düzeyine ilişkin aritmetik ortalama, standart sapma ve ortalamalar arasındaki fark değerleri tespit edilmiştir.

“Bilinirlik” ve “deneyimleme”ye ilişkin aritmetik ortalamalar incelendiğinde, genel olarak SOKÜM unsurlarının “bilinirlik” düzeylerinin “deneyimleme” düzeylerine göre oldukça yüksek olduğu ifade edilebilir. Başka bir ifadeyle, insanlar SOKÜM unsurları hakkında bilgi sahibi, ama yeteri kadar yerinde görme, izleme, maruz kalma deneyimine sahip değildir, denilebilir. Bilinirlik düzeyi en fazla olan ilk dört unsur; “Türk Kahvesi ve Geleneği” (4,17), “Karagöz” (4,01), “Nevruz” (3,99) ve “İnce Ekmek Yapımı ve Paylaşımı Geleneği: Lavaş, Katırma, Jupka, Yufka”dır (3,99). Deneyimleme düzeyi en fazla olan ilk dört unsur ise; “Türk Kahvesi ve Geleneği” (3,67), “İnce Ekmek Yapımı ve Paylaşımı Geleneği: Lavaş, Katırma, Jupka, Yufka” (3,44), “Bahar Bayramı Hıdırellez” (2,66) ve “Nevruz”dur (2,47).

Tablo 2. SOKÜM Unsurlarına İlişkin Betimsel İstatistikî Bulgular

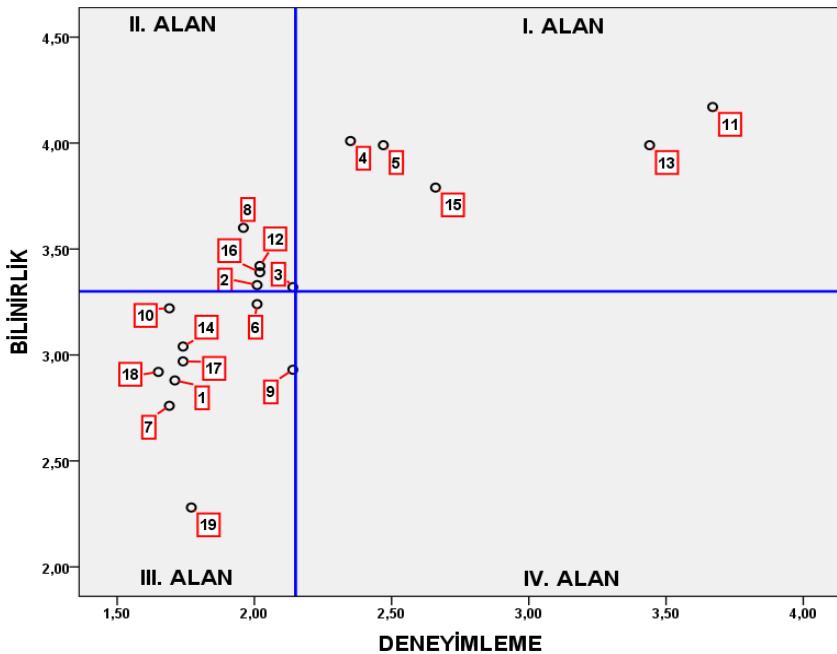
SOKÜM Unsurları	Bilinirlik	Deneyimleme	Art. Ort. Farkı	Matris Alanı
	Art. Ort.	Art. Ort.		
1. Meddahlık Geleneği	2,88	1,71	-1,17	III
2. Mevlevi Sema Törenleri	3,33	2,01	-1,32	II
3. Âşıklık Geleneği	3,32	2,14	-1,18	II
4. Karagöz	4,01	2,35	-1,66	I
5. Nevruz	3,99	2,47	-1,52	I
6. Geleneksel Sohbet Toplantıları (Yaren, Barana, Sıra Geceleri vd.)	3,24	2,01	-1,23	III
7. Alevi-Bektaşî Ritüeli Semah	2,76	1,69	-1,07	III
8. Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali	3,60	1,96	-1,64	II
9. Geleneksel Tören Keşkeği	2,93	2,14	-0,79	III
10. Mesir Macunu Festivali	3,22	1,69	-1,53	III
11. Türk Kahvesi ve Geleneği	4,17	3,67	-0,50	I
12. Ebru: Türk Kâğıt Süsleme Sanatı	3,42	2,02	-1,40	II
13. İnce Ekmek Yapımı ve Paylaşımı Geleneği: Bazlama, Şepit, Lavaş, Katırma, Jupka, Yufka	3,99	3,44	-0,55	I
14. Geleneksel Çini Sanatı	3,04	1,74	-1,30	III
15. Bahar Bayramı Hıdırellez	3,79	2,66	-1,13	I
16. Dede Korkut-Korkut Ata Mirası: Kültürü, Efsaneleri ve Müziği	3,39	2,02	-1,37	II
17. Geleneksel Türk Okçuluğu	2,97	1,74	-1,23	III

18. Mınyatür Sanatı	2,92	1,65	-1,27	III
19. Geleneksel Zekâ ve Strateji Oyunu: Togyzqumalaq, Toguz Korgool, Mangala / Göçürme	2,28	1,77	-0,51	III

* Bilinirlik Yanıt Kategorileri: 1: Hiç bilmiyorum,, 5: Çok iyi biliyorum

** Deneyimleme Yanıt Kategorileri: 1: Hiç,, 5: Her zaman

İkinci aşamada, on dokuz SOKÜM unsurunun “bilinirlik” ve “deneyimleme” düzeylerine ilişkin aritmetik ortalamalar, aynı zamanda Bilinirlik-Deneyimleme matrisinde X ve Y eksenlerindeki koordinat noktalarının belirlenmesinde kullanılmaktadır. “Bilinirlik” düzeyi Y eksenini, “deneyimleme” düzeyi ise X eksenini teşkil etmektedir. Bilinirlik ve Deneyimleme düzeylerine ilişkin aritmetik ortalamaların X ve Y eksenindeki kesiştiği nokta ise her bir SOKÜM unsurunun matristeki koordinatını ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle, on dokuz SOKÜM unsurunun bilinirlik ve deneyimleme ortalamalarının ortalaması alınarak kesişme noktaları belirlenmiştir. On dokuz unsurun “bilinirlik” düzeyi aritmetik ortalamalarının ortalaması 3,328 olarak tespit edilmiştir. On dokuz unsurun “deneyimleme” düzeyi aritmetik ortalamalarının ortalaması ise 2,151 olarak tespit edilmiştir. Bilinirlik düzeyi eksenini 3,30 noktasından; deneyimleme düzeyi eksenini ise 2,15 noktasından ayırmıştır. Sonuçlar Şekil 2’de matris üzerinde görülmektedir.

Şekil 2. Bilinirlik-Deneyimleme Analizi Sonuçları

Bilinirlik-Deneyimleme Analizi sonuçlarına göre Türkiye’deki her bir SOKÜM unsurunun hangi alanda konumlandığı tespit edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre; I. Alanda bulunan SOKÜM unsurlarının farkındalıklarının bilinirlik ve deneyimleme açısından yüksek olduğu, II. Alanda bulunan SOKÜM unsurlarının bilinirliklerinin yüksek fakat deneyimleme düzeylerinin düşük olduğu ve farkındalıklarının kısmi düzeyde olduğu, III. Alanda bulunan SOKÜM unsurlarının Bilinirlikleri düşük olduğu gibi

deneyimleme düzeyleri de düşük olduğu ve buna bağlı olarak farkındalıklarının da düşük olduğuna dair tespitler yapılmıştır. IV. Alanda bulunan herhangi bir SOKÜM unsuruna rastlanmamıştır.

I. Alan: Yüksek Bilinirlik-Yüksek Deneyimleme (Yüksek Farkındalık): Bu alanda bilinirlik ve deneyimleme düzeyleri genel olarak yüksek ve buna bağlı olarak farkındalığı üst düzeyde olan beş SOKÜM unsuru yer almaktadır. Bu unsurlar: “Türk Kahvesi ve Geleneği”, “Karagöz”, “Nevruz”, “İnce Ekmek Yapımı ve Paylaşımı Geleneği: Lavaş, Katırma, Jupka, Yufka” ve “Bahar Bayramı Hıdırellez”dir. Her ne kadar bilinirlik ve deneyimleme düzeyleri genel olarak yüksek olsa da bu alandaki beş SOKÜM unsurunun deneyimlenme düzeyi bilinirlik düzeyinden düşüktür.

II. Alan: Yüksek Bilinirlik-Düşük Deneyimleme (Kısmi Farkındalık): Bu alanda beş SOKÜM unsuru bulunmaktadır. Bu SOKÜM unsurlarının bilinirlik düzeyleri yüksek iken deneyimlenme düzeyleri belirgin oranda düşüktür. Bu unsurlar şunlardır: “Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali”, “Ebru: Türk Kâğıt Süsleme Sanatı”, “Dede Korkut-Korkut Ata Mirası: Kültürü, Efsaneleri ve Müziği”, “Mevlevi Sema Törenleri” ve “Âşıklık Geleneği”. Bu SOKÜM unsurlarının deneyimlenme düzeylerinin geliştirilmesi için çalışmalar yapılması gerekmektedir.

III. Alan: Düşük Bilinirlik-Düşük Deneyimleme (Düşük Farkındalık): Bu alanda dokuz SOKÜM unsuru yer almaktadır. Başka bir ifadeyle, SOKÜM unsurlarının pek çoğunun hem bilinirliklerinin hem de deneyimlenme düzeylerinin düşük olduğu analiz sonuçlarına göre anlaşılmaktadır. Bu unsurlardan bazılarının bilinirlikleri incelendiğinde II. alana yaklaştıkları; bazılarını halkın yeterince tanımadığı belki de hiç görmediği veya duymadığı söylenebilir. Bu nedenle, ilgili unsurların farkındalığını artırmaya yönelik ciddi girişimlere ihtiyaç duyulacağı düşünülmektedir. Bu alanda yer alan unsurlar şunlardır: “Mesir Macunu Festivali”, “Minyatür Sanatı”, “Geleneksel Sohbet Toplantıları (Yaren, Barana, Sıra Geceleri vd.)”, “Geleneksel Çini Sanatı”, “Geleneksel Türk Okçuluğu”, “Meddahlık Geleneği”, “Alevi-Bektaşî Ritüeli Semah”, “Geleneksel Tören Keşkeği” ve “Geleneksel Zekâ ve Strateji Oyunu: Togyzqumalaq, Toguz Korgool, Mangala / Göçürme”.

IV. Alan: Düşük Bilinirlik-Yüksek Deneyimleme (Kısmi Farkındalık): Bilinirlik-Deneyimleme analizi sonuçlarına göre bu alanda herhangi bir SOKÜM unsurunun yer almadığı gözlenmiştir. Bu alanda bilinirlikleri düşük olup deneyimlenme düzeyleri yüksek olan SOKÜM unsurlarının girmesi beklenmekte olup bu alana en yakın SOKÜM unsurunun “Geleneksel Tören Keşkeği” olduğu görülmüştür. Fakat bu unsurun da alanın gerektirdiği nitelikleri taşımadığı anlaşılmaktadır.

Sonuç

UNESCO tarafından 17 Ekim 2003 tarihinde kabul edilen “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi” kapsamında *Somut olmayan kültürel mirasın önemi ve korunması konusunda, özellikle yeni kuşakların daha fazla bilinçlendirilmesi gerektiği* üzerinde durulmuştur (UNESCO 2021b). Bir toplumu oluşturan fertlerin temel vazifelerinden birisi sahip oldukları kültürün korunması (Akkuş 2020: 620), yaşatılması ve aktarımıdır. Bunun gerçekleşmesi için toplumun kültürel değerlerine sahip çıkması, tanınması ve hatta maruz kalma anlamında yaşaması gerekmektedir.

Böylece sahip olunan değerlerin gelecek nesillere aktarımına zemin hazırlanmış olacaktır. “Geçmişten kendisine kalanı geleceğe aktarma sorumluluğuyla” (Ölçer Özünel 2013: 15) hareket ederek kültürel miraslarımız konusunda, her bir birey önce bilgi birikimini zenginleştirmeli, farkındalık sahibi olmalı ve en yakın çevresinden başlayarak etrafına yayma politikası gütmelidir. Bu bağlamda, bu çalışmada Somut Olmayan Kül-

türel Mirasın Korunması Sözleşmesi kapsamında oluşturulan listede Türkiye adına kayıtlı unsurların “bilinirlik” ve “deneyimleme” açısından farkındalık düzeyleri ortaya konularak toplumun konu hakkındaki bilinç düzeyi de tespit edilmiştir. Aynı zamanda, SOKÜM unsurlarının ne kadar tanındığı bu çalışmada ortaya konulmuştur. Buna binaen, kültürel değerlerin korunması ve yaşatılması için nasıl bir politika izlenmesi gerektiği hakkında somut öneriler sunulmuştur.

Öncelikli olarak SOKÜM unsurlarının “Bilinirlik” ve “Deneyimlenme” düzeylerini belirlemeye yönelik betimsel istatistiklerden yararlanılmıştır. Yapılan analiz sonucuna göre, on dokuz unsurun bilinirlik düzeylerinin deneyimleme düzeylerinden yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç, “bilinirlik” ve “deneyimlenme” düzeyleri açısından farkındalığı belirlemeye yönelik yapılan araştırmaların sonuçları ile benzerlik göstermektedir (Akkuş 2020; Akpırınç ve Mancı 2019; Akkuş vd. 2016; Gök 2020). Yapılan bu çalışmalardan birisi üniversite öğrencilerinin SOKÜM unsurlarına yönelik bilinirlik ve deneyimleme düzeylerini belirlemeyi amaçlarken, diğer çalışmalar daha çok belirli bir bölgedeki kültürel miras unsurlarına ilişkin farkındalığa odaklandıkları tespit edilmiştir. Bu çalışma, Türkiye’de yedi bölgeyi ve halkın her kesimini kapsamı yönüyle diğer çalışmalardan ayrılmaktadır.

SOKÜM unsurlarının farkındalık düzeyini belirlemek için “Önem-Performans Analizi”nden yararlanarak geliştirilen “Bilinirlik-Deneyimleme Analizi” kullanılmıştır. Bu analiz ile Türkiye’deki on dokuz SOKÜM unsurunun her birisinin farkındalık düzeyi belirlenmiştir. Buna göre, farkındalık düzeyi yüksek olan SOKÜM unsurları “Türk Kahvesi ve Geleneği”, “Karagöz”, “Nevruz”, “İnce Ekmek Yapımı ve Paylaşımı Geleneği: Lavaş, Katırma, Jupka, Yufka” ve “Bahar Bayramı Hıdırellez”dir. Bu unsurlar halk arasında bilinirlikleri oldukça yüksek olup diğer unsurlara göre deneyimlenme düzeyleri de yüksektir. Deneyimlenme düzeyleri her ne kadar diğer SOKÜM unsurlardan yüksek olsa da bilinirlik düzeyi ile kıyaslandığında altında kalmaktadır. Bu durum, SOKÜM unsurlarının korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasına yönelik hassasiyetin devam etmesinin gelecek nesiller adına önemli olduğunu göstermektedir. Kısmi farkındalık düzeyine sahip olan SOKÜM unsurları ise, “Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali”, “Ebru: Türk Kâğıt Süsleme Sanatı”, “Dede Korkut-Korkut Ata Mirası: Kültürü, Efsaneleri ve Müziği”, “Mevlevi Sema Törenleri” ve “Âşıklık Geleneği”dir. Bu SOKÜM unsurları “bilinirlik” düzeyleri yüksek olup “deneyimlenme” düzeyleri belirgin bir şekilde düşüktür. İnsanların bu SOKÜM unsurlarını tanıdıkları hâlde deneyimleme anlamında bir girişimde bulunmadığı ya da bu unsurlara ilişkin etkinliklerin düzenlenmesi ve tanıtımı anlamında yeteri kadar faaliyetlerin olmadığı sonucuna ulaşılabilir. Bu SOKÜM unsurlarının geliştirilmesi anlamında bölgesel faaliyetler düzenlenmesi ve kaynak aktarımının yapılması bir gereklilik olarak düşünülmektedir. Düşük farkındalık düzeyine sahip olan SOKÜM unsurları, “Mesir Macunu Festivali”, “Minyatür Sanatı”, “Geleneksel Sohbet Toplantıları (Yaren, Barana, Sıra Geceleri vd.)”, “Geleneksel Çini Sanatı”, “Geleneksel Türk Okçuluğu”, “Meddahlık Geleneği”, “Alevi-Bektaşî Ritüeli Semah”, “Geleneksel Tören Keşkeği” ve “Geleneksel Zekâ ve Strateji Oyunu: Togyzqumalaq, Toguz Korgool, Mangala/Göçürme”dir. Bu unsurların hem “bilinirlik” hem de “deneyimlenme” düzeylerinin düşük olması farkındalık düzeyinin de oldukça düşük olduğu anlamına gelmektedir. Özellikle, dokuz SOKÜM unsurundan “Geleneksel Zekâ ve Strateji Oyunu” olan mangalanın diğerlerine göre “bilinirlik” ve “deneyimlenme” açısından oldukça düşük olduğu dikkati çekmektedir. Bu unsurların günümüzde halkın ilgisi ve merakını yeteri kadar çekmediği söylenebilir. Dolayısıyla bu unsurların unutulmaya ve yok olmaya doğru gittiği anlaşılmaktadır. Ancak listeye kaydedilen her

bir unsurun bilinirlik ve deneyimleme süreçleri açısından farklı dinamiklerinin olduğu da unutulmamalıdır. Örneğin her sohbetin eşlikçisi, politik ve sosyal etkinliklerde, ibadette, misafirperverlikte önemli bir yeri olan; kutlamaların ve törenlerin önemli bir parçası; nişan, düğün, evlilik gibi çok özel günlerin de belirleyici geleneği hâline gelen; bir Türk Kahvesi geleneğinin deneyimlenmesi ya da bilinmesi ile bir oyunun bilinmesi ve deneyimlenmesi aynı düzlemde değerlendirilemez. Belli yaş gruplarına belli cinsiyetlere ya da belli alt yapılara ihtiyacı olan geleneklerin deneyimlenmesi de ister istemez farklı ölçeklerde olacaktır. Örneğin Hıdırellez kutlamalarına katılıp deneyimleyen gruplar daha homojen ve demografik özellikleri bakımından kapsayıcı bir görünüme sahipken “Mesir Macunu Festivali”nin deneyimlenme oranının daha az olması kaçınılmazdır. Bu nedenle de “yerel”den “ulusal”a taşınma sürecinde, bilinirliğin artırılması için özellikle medya ve eğitim kurumlarına, deneyimlemenin artırılması içinse yerel yönetimler ve STK'lara iş düşmektedir.

SOKÜM unsurlarının farkındalık düzeyini belirlemek amacıyla Önem-Performans Analizi'nin kullanımına literatürde sadece bir çalışmada rastlanılmıştır. Bu çalışmada, Kırgızistan adına kayıtlı unsurların farkındalığının belirlenmesi amaçlanmıştır (Gök 2020). Dolayısıyla, Türkiye'deki SOKÜM unsurlarının farkındalık düzeyinin Önem-Performans Analizi ile belirlenmesini amaçlayan bu çalışmanın bu alanda yapılan ilk çalışma özelliğini taşıdığı da ifade edilebilir. Çalışma bu yönleriyle özgün bir çalışma vasfını taşımaktadır.

SOKÜM unsurlarına yönelik bilinirlik ve deneyimleme açısından farkındalıklar bazı unsurlar için yüksek olsa da genel olarak düşük olduğu ve halkın bu unsurlardan birçoğunu artık unutmaya başladığı anlaşılmaktadır. Toplumun kültürel miras unsurları konusunda bilgi düzeylerinden ziyade deneyimleme yani yerinde görme ve maruz kalma şeklinde hareket etmesi farkındalığının artmasını sağlayacağı düşünülmektedir. Ki, Sözleşme, resmî koruma kadar toplumsal bilince, okuldaki resmî eğitim kadar kitle eğitimine önem vermektedir (Oğuz 2009: 61). Sözleşmenin “Eğitim, Duyarlılığın ve Kapasitenin Güçlendirilmesi” başlıklı 14. maddesinde yer alan “... a) Somut olmayan kültürel mirasın tanınmasını, buna saygı duyulmasını ve geliştirilmesini özellikle aşağıda belirtilen önlemlerle sağlamak: (i) toplumun genelini ve özellikle gençleri hedefleyen eğitici, duyarlılığı artırıcı ve bilgilendirici programlar düzenlemek; (ii) ilgili topluluklar ve gruplar içinde belirli eğitim ve yetiştirme programları düzenlemek; (iii) somut olmayan kültürel mirasın korunması için özellikle yönetim ve bilimsel araştırma gibi alanlarda kapasite güçlendirici etkinlikler düzenlemek; (iv) bilginin kuşaktan kuşağa geçişini okul dışı olanaklarla sağlamak; b) kamuoyunu bu mirasa yönelik tehditler ve işbu sözleşme gereğince yapılan etkinlikler konusunda bilgilendirmek; c) somut olmayan kültürel mirasın anlatımı için gerekli olan doğal alanların ve belleğe ilişkin mekânların korunması için eğitim verilmesini teşvik etmek.” (UNESCO, 2003) gibi ifadeler doğrultusunda SOKÜM unsurlarının korunması ve yaşatılması için toplumun farkındalığını artırmaya yönelik birtakım öneriler geliştirilmiştir. Bunlar; (1) SOKÜM unsurlarına yönelik bilgiler ilkokuldan itibaren ortaokul, lise ve üniversite müfredatına girmelidir. Öğrencilerin sadece bilgi olarak değil deneyimleme anlamında da bu unsurlarla tanışıklığı sağlanmalıdır. (2) SOKÜM unsurlarının sürdürülebilirliğinin sağlanması için başta ilgili devlet kurumları, üniversiteler, STK'lar olmak üzere kongre, sempozyum, seminer, festival, tanıtım filmleri gibi etkinlikler organize etmelidirler. (3) SOKÜM unsurlarının korunması ve geliştirilmesine yönelik yapılacak özel girişimler devlet tarafından finansal olarak teşvik edilmelidir. (4) Devlete ait ve özel radyo ve televizyon kurumları tarafından SOKÜM unsurlarının tanınmasına katkı sağlayacak çocuklara yönelik çizgi

filmler, görsel ve işitsel materyaller hazırlanmalı ve yayınlanmalıdır. Ayrıca yetişkinlere yönelik belgesel filmler, yarışmalar, çeşitli promosyonlar desteklenmelidir. (5) SOKÜM temalı kırsal bölgelerde yapılan etkinlikleri düzenleyen kişi ve kuruluşlar da teşvik edilmelidir. (6) SOKÜM unsurlarını kapsayan kültürel miras rotaları oluşturulmalı ve ilgili bölgelere kültürel miras turları düzenlenmesi sağlanmalıdır. (7) Bazı SOKÜM unsurlarını yaşatmak adına yaygın eğitim alanında Halk Eğitim, İŞKUR, Belediyeler gibi kamu kurum ve kuruluşları tarafından desteklenen Mesleki Eğitim Kursları organize edilmelidir. Belirtilen uygulamaların genişletilmesi ve zenginleştirilmesi sayesinde kültürel mirasların korunması, yaşatılması ve gelecek nesillere aktarılması sağlanabilecektir. Tüm bunların yanı sıra yerelden ulusala ulaşmanın en etkili sunumunun eğitim ve medya aracılığıyla yapılacak olanlar olduğu, ayrıca tüm yaş grubuna ulaşmanın ise medya sayesinde mümkün olacağı unutulmamalıdır.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %40, İkinci Yazar %30, Üçüncü Yazar %30.

ETİK KOMİTE ONAYI: Mersin Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu 05.03.2021, Karar No:3.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akkuş, Çetin. “Türk Dünyası Öğrencilerinin Unesco Somut Olmayan Kültür Mirası Değerlerine İlişkin Bilgi ve Deneyim Düzeylerinin Karşılaştırılması”. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 10(2-2020): 608-624.
- Akkuş, Gülşah., Karaca, Şükran ve Polat, Gülden. “Miras Farkındalığı ve Deneyimi: Üniversite Öğrencilerine Yönelik Keşifsel Bir Çalışma”. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (50), (2015): 71-81.
- Albayrak, Tahir ve Caber, Meltem. “Importance-Performance Analysis: A Sample About Destination Management”. *Ege Academic Review*, 11(4-2011):625–636.
- Aral, Ahmet Erman. Somut Olmayan Kültürel Mirasın Temsil ve Tescili Hakkında Medyadaki Tartışmalar Üzerine Bir Değerlendirme. 9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Yayınları, 2019: 319-328.
- Aral, Ahmet Erman. “Somut Olmayan Kültürel Miras ve Eğitim: Eğitimin Periyodik Raporlardaki Görünümüne Eleştirel Bir Bakış.” *Millî Folklor* 120 (Kış 2018): 59-72.
- Ashman, Kirst Karen ve Hull, Grafton H. “Understanding Generalist Practice”. Chicago: Nelson Hall Publishers, 1999.
- Çatak, Pelin Devrim ve Kültegin Ögel. “Farkındalık Temelli Terapiler ve Terapötik Süreçler”. *Klinik Psikiyatri*, 13 (2010): 85-91.
- Danış, M. Zafer. “Davranış Bilimlerinde Ekolojik Sistem Kuramı”. *Aile ve Toplum Eğitim, Kültür ve Araştırma Dergisi* 3(9-2006): 45-53.
- Dearing, James W. ve Everett, Rogers. *Agenda-Setting*. Vol. 6. SAGE Publications, 1996. (Accessed March 29, 2021. ProQuest Ebook Central).
- Ekici, Metin. “Somut Olmayan Kültürel Miras Neden ve Nasıl Korunmalı Nasıl Müzelenmeli: Sorunlar, Çözümler, Ülkemizden Örnekler” Somut Olmayan Kültürel Mirasın Müzelenmesi Sempozyum Bildirileri içinde (Yay. Haz. M.Öcal Oğuz ve Tuba Saltık Özkan), Ankara: Gazi Üniversitesi THBMER Yayınları, 2004: 57-67.
- Ersoy, Ruhi. ““Performans” Teori Bağlamında Sözlü Kültür Ürünleri’nin Müzelenmesi Sorunu Üzerine Bazı Görüş ve Düşünceler”, Somut Olmayan Kültürel Mirasın Müzelenmesi Sempozyum Bildirileri içinde (Yay. Haz. M. Öcal Oğuz ve Tuba Saltık Özkan), Ankara: Gazi Üniversitesi THBMER Yayınları, 2004: 57-67.
- Gürçayır Teke, Selcan. “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi Listelerinde Yaşayan Miraslar ve Sabitlenen Gelenekler”. *Millî Folklor* 120 (2018):19-31.
- ICH- Operational Directives. Operational Directives for the implementation of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Heritage, 2020. [Erişim Tarihi: 31.08.2021]. <https://ich.unesco.org/en/directives>
- Kabat-Zinn, Jon. “Mindfulness-Based Interventions in Context: Past, Present, And Future”. *Clinical Psychology: Science and Practice*. 10(2-2003):144-156.
- Kayış, Aliye. Güvenilirlik Analizi (Reliability Analysis), “SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri” içinde, (Ed. Kalaycı, Şeref.), Ankara: Asil Yayın Dağıtım, 2009.

- Kirst-Ashman, Karen K. ve Hull, Grafton H.. *Understanding Generalist Practice*. Chicago: Nelson-Hall Publishers, 1999.
- Kutoğlu, Ülfet. “Medya Okuryazarlığı ve Çocuk Eğitimi” 1. Uluslararası Medya Okuryazarlığı Konferansı, 23-25 Mayıs 2005.
- Martilla, J. A. ve James, J. C. “Importance-Performance Analysis”, *Journal of Marketing*, 41(1-1977): 77-79.
- Metin Basat, Ezgi. “Somut ve Somut Olmayan Kültürel Mirası Birlikte Koruyabilmek”. *Milli Folklor* 100 (Kış 2013): 61-71.
- Oğuz, M. Öcal. “Küreselleşme ve Uygulamalı Halkbilimi”. Ankara: Akçağ Yayınları, 2013.
- Oğuz, M. Öcal. “Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?” Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 2009.
- Ölçer Özünel, Evrim. “Yeni Miras”lar ve Uluslararası Sözleşmelerde Sürdürülebilir Kalkınma Stratejileri”. *Milli Folklor* 100 (Kış 2013):14-30.
- Saruhan, Ş. Can ve Özdemirci, Ata. “Bilim, Felsefe ve Metodoloji”. İstanbul: Beta, 2016.
- Shils, Edward. “Gelenek Nedir?”. *Doğu-Batı, Modernliğin Gölgesinde Gelenek* 7(25-2003): 101-131.
- Tekin, Ömer Akgün., Kalkan, Gürkan ve Duman, Hüseyin. “Hizmet Kalitesinin Önem-Performans Analizi ile Ölçülmesi: Üniversite Sosyal Tesislerinin Konaklama Üniteleri Üzerinde Bir Uygulama”. *Journal Of International Social Research*, 7(31-2014): 751-770.
- TÜİK. “Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2020”, (04 Şubat 2021). Erişim Tarihi: 31.03.2021, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2020-37210>
- Tylor, Edward Burnett. “Primitive Culture: Researches Into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Language, Art, And Custom”. Vol. II, London: John Murray, 1891.
- UNESCO. “UNESCO Hakkında”. [Erişim Tarihi: 10.03.2021a]. <https://www.unesco.org.tr/Pages/96/2/UNESCO>
- UNESCO. “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi”. [Erişim Tarihi: 8.03.2021b] <https://ich.unesco.org/doc/src/00009-TR-PDF.pdf>
- UNESCO. “Somut Olmayan Kültürel Miras Listelerinde Türkiye”. [Erişim Tarihi: 15.03.2021c], <https://www.unesco.org.tr/Pages/126/123/UNESCO-İnsanliğin-Somut-Olmayan-Kültürel-Mirası-Temsil>Listesi>
- Waters, Malcolm. “Modern Sosyoloji Kuramları”. (Editör: Prof. Dr. Zafer Cırhinlioğlu). İstanbul: Gündoğan Yayınları, 2008.
- Yıldız, Tuna. *Somut Olmayan Kültürel Miras Yönetimi ve Sivil Toplum Katılımı*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 2020.
- Yüksel, Erkan. “Kamuoyu Oluşturma ve Gündem Belirleme Kavramları Nerede Kesişmekte, Nerede Ayrılmaktadır”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 7 (1-2007): 571-586.